

У
Ксенофонт Сосенко

п. 326.202

М

ПРО МІСТИКУ ГАІЛОК

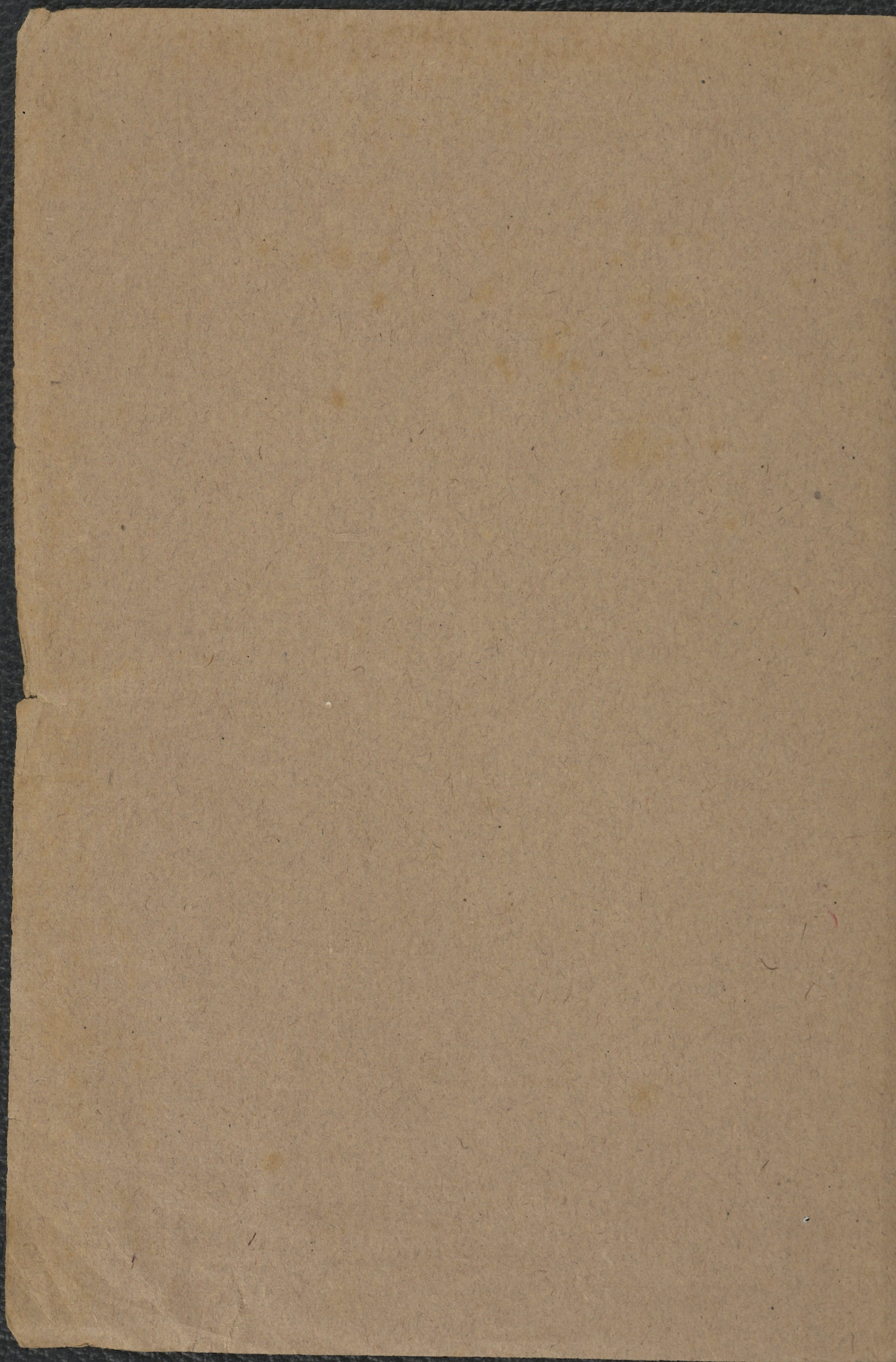
СТУДІЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ГЛИБИНИ

Д К

ВИДАВНИЦТВО „ДОБРА КНИЖКА“

Л Ъ В І В Р. Б. 1922

Ксенофонт Сосенко

ПРО МІСТИКУ ГАЇЛОК

СТУДІЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ГЛИБИНИ

Д К

ВИДАВНИЦТВО
„ЖИВІ ГРОБИ“
ВИДАВНИЦТВО „ДОБРА КНИЖКА“

Л Ї В І В Р. Б. 1922

Авторські права зберігається

И. 326.202

1962 К 514/187

З печатні ОО. Василіян у Жовкві

Ксенофонт Сосенко

Про містику гаїлок¹

Хто приглядався, хто прислухувався весняним гаїлкам, не забуде цього сильного вражіння, яке роблять вони. Бачиться якби могутню, імпульсуючу струю, що пориває своїм живлом; чується сильний вираз мисли народньої, ділаючої на нас суггестивно. Видно наглядно якусь велику містерію релігійну і в ній щось правдивого, хоч таємничого й мало зрозумілого. І бачиться, що сільський український нарід віддається цій містерії якось страшно і без'опірно, та що не любить цього, щоб йому хто тут противився, чи авторитети християнсько-церковні, чи місіонарі новокультурні. Бавляться на гаїлці діти, дівчата і молоде парубоцтво, але й старших тягне непереможно, не лише розіграна веселість їх діточок, не лише спомини славної молодости, але й сама річ, сама містерія. Тому й етнографи українські й чужі вже від сотки літ звертали пильну увагу на українські гаїлки, записували їх та студіювали.

Мотивом містерій гаїлкових — пробудження й визволення природи з оков зимової мертвоти, весняне сонце, нове життя й тріумф перемоги життя в боротьбі з мертвою.

»Золотеє зернятчко«, що буде наново кільчитися й рости;

»Сивії волятонька«, що підуть у поле орати;

»Ярії пчолятонька«, що забренять до сонця, летючи за солодощами з нових квіток весняних;

»Найкращеє дитятонько« — новонароджене!

»Чиеж тое дитятонько? — Панове й крілеве«.

»В чім тее дитя ходить? — В сріблі тай золоті горить...«,

»В золотій сорочині, в червоній запасчині«

»На золотім кріслі сидить;«

»Біленьке яечко, червоне яблочко в руках держить«.

Чудовий образ весняного життя. А в дитятку чиж не образ любого всім молодого сонця?

А посеред цього всього: »найкращії дівчатонька«, співаючі й розбавлені, — персоніфікація жизнерадості!

* * *

¹ Грецьке: *μυστικός* = таємничий, містичний, що до містерій відноситься. *τα μυστήρια*, таємничий обряд божества, або його свято; тайна, таїнниця святочна.

Що гаїлки не є лише звичайним виразом радості народу з нагоди весни, але містеріями обрядовими з приводу воскресення природи, свідчить обрядовий вид многих гаїлок, їх особливе загальне імя, та зміст і назви поодиноких гаїлок, що вирізняються своїм містицизмом. Велика часть гаїлок, торкає побутових і родинних проблем та інтересна тим, що дає погляд мабуть традиційний народу на них; багатож з гаїлок це товариські, дуже дотепні забави з піснями з приводу веселого дня. Одні та другі мають свою особливу назву веснянок і ці не будуть предметом цієї студії.

Етимольогічною основою назв та імен гаїлкових, це староіранщина й староперщина. Таяж старина дала релігійно-культурну основу гаїлкам. Теза ця потребує доказів і я дам їх тут лише намеком, відкладаючи повну їх обробітку до другої нагоди і на поосібні теми. Впрочім саме переведення цієї нашої теми стане її доказом. В часі великих рухів і переселень племінних від часу около VIII або VII століття перед Христом, перебували на теперішних українських землях через кілька століть племена іранські, — найправдоподібніше Перси, або племена сперчені, живші у великій перській державі. Племена, вказані на історичних мапах після указок Геродота й Птолемея: Сармати, Скити, Кімерійці та інші, це тіж Іранці, котрих спадкоємцями, коли не співжилцями або й близькоплемінниками були теперішні Українці. Після моєї думки вони вплинули на давний український культ релігійний т. зв. поганський, на життя побутове й громадське та державне; лишили по собі памятку-спадщину в назвах (а то й нащадках) родин українських, та величезний матеріял язиковий. Це все окремі теми до обговорення та удокументування і постараюся розвинути їх поосібно в найблищій часі, уже призбиравши до них матеріяли¹. Тут згадую про них для того, що вони лучаться з поясненнями гаїлок і вказують на основу до їх зрозуміння.

Згадати мушу задля ясного поставлення річі про ще оден історичний момент з часів згаданих великих переселень племінних. Якраз около VIII стол. перед Хр. припало в Персії скристалізування нової релігії, якої творцем і провідником був Заратуштра (особа історична після новітніх научних міркувань), а можновладним охоронцем і поборником нової віри був король Віштасп та його двір. Проти нової віри та її насильної пропаганди виступило много князів перських враз зі своїми племенами і в наслідок нетолеранції королівської вийшли з границь перської держави і правдоподібно помандрували на північ, а відтак на захід². Про них згадують книги »Авеста«, святі книги Парсів, до нині живучих в Індії в околиці Бомбаю (около 19.000) — Персів, визнавців віри Заратуштри³. Ці книги подають віроісповідь Заратуштри, а також

¹ Сама-ж оця студія оперта на лексикальним матеріялі з ірансько-українського словаря власної обробітки.

² — поки не опинилися на теперішних українських землях! Виповідаючи цей смілий здогад, не почуваюся до ереси історичної, але як раз хочу його оправдати й освітлити з української старини. Та це на другий раз.

³ Для необізнаних з тим предметом додаю пояснення: коли тисяч літ після Заратуштри Араби завоювали Персію і з цілою силою свого фанатизму накиннули перському народові ісламизм, частина Персів, вірних давній релігії покинула рідний край і схоронилася до Індій, де до нині живуть в числі около 19000 їх потомки під іменем Парсів (кількадесят тисяч визнавців Заратуштри живе розсіяно в Персії).

пояснення про староіранську релігію до часів Заратуштри. Вони то, разом з королівськими староперськими клиновими написами, доставляють деякі матеріали для історії й культурознавства, а притім дають матеріал лінгвістичний для студій староіранщини чи староєрщани¹. Так отже оцю мою розвідку про гаїлки й досліди на згадані другі теми про українську давнину історичну, культурну й побутову, оперя на студії староперської культури й мови.

* * *

Назви: »Гаївка, яїлка, ягівка, агівка, гагівка, гаїлка, галагівка« — не є без значіння, не є onomathopoeia, — мовляв — виразами гаїлкового »гамору«, »галакання« і т. і, тим більше, що гаїлки це не »галакання«, але чудово мелодійні співи. Всі ці назви се староіранщина й староперщина, попри котру стоять іще варіанти арабські й єврейські.

1. Староіранське: j. g.² gaya, masc. Leben, Lebenszeit (das ist das Leben, wie es den gutgesinnten zu teil wird).

- j. g. p. gay — Verbum) = 1) leben, am Leben sein
2) erquicken, nähren
3) gewinnen, zu erlangen suchen

Ці слова пояснювалиби назву »гаївка« як вираз жизнерадості, почуття нової свіжості життєвої, як поклін життєвій силі весняній, як взаїмну спонуку до життя³.

Жиють вони релігійно з'організовані, маючи славу найчесніших і найліпших людей тримаючися при тім непохитно своєї давньої віри. До нині у них заховалися старі релігійні книги »Авеста« писані староіранщинсю. При допомозі сучасної мови Парсів та їх традиційних старих молитов зуміли вчені відчитати книги »Авеста« і пізнати в цей спосіб мову старих Іранців.

¹ Ріжниця між староіранською а перською старою мовою є ось яка: Староіранська, або авестійська мова, це мова святих книг Парсів і вона ділиться на молододавестійський діалект (j. Aw) та Гата авестійський (g. A.) яким були виспівані гимни (Gāthā). Староперська мова (ар.) це канцелярйна мова королівського перського двора, якої знання черпають учені зі староперських клинових написів Іраністи трактують обі мови разом, як одиницю праіранську.

² При наводженню слів староіранських будуть подавані знаки й скорочення виняті зі спеціфічних творів німецьких, передовсім з: Christian Bartolomae Awesta und Altpersisch; C. Saleman Mittelpersisch; Christian Bartolomae Altiranisches Wörterbuch. Christian Bartolomae — Die Gathas des Awesta.

Aw = Awesta; j. = jung Awesta (новіше видання Авести); g. = gāθā awestisch (»Gāθā religiöse Lieder und Hymnen aus der Anfangszeit der Zarathuſtrischen Religion« найстарше джерело староіранщини); p. = persisch (староперське, з клинових аписів королів); ai = altindisch (іранці і з індійщиною творять арійську галузь індогерманського язикового пня); mp. = mittelpersisch (іранська мова з часів Арсагідів [Партів] та Сасанідів двох династій перських у літах 226 — 642 після Христа); np. = neupersisch; Pū = Pahlavi (neupersische — und sankskritische Übersetzungen awestischer Texte) дещо відмінне відчитування авестійського тексту); Sü. = Sanskritübersetzung.

γ, δ, θ, χ. — півзвуки грецької азбуки.

h = hi, укр. х; Ѱ = Nasallaut, ѱ', weicher als Ѱ, ŋ = erweich. n.

z = französisches z; č = englisches ch; j. = engl. j; š = engl. sh; θ = engl. th; t = engl. th.

ā = engl. aw in law (між a і o); ø = engl. u in but (стиснення подібне до

укр. »и«); ae = ai; ao = au; y, v = englisches y in ye und w; V. = Verbum.

³ Склад »ка« в слові гаївка й інших це найправдоподібніше окінчення турецького походження »ку«, яке разом з іншими обильно полишилося в українській мові, як язик ва пам'ятка з часів мандрівок по тепершній українській території також і ріжних тюркських племен. У турецькій мові окінчення »ку« є прикметниковим окінченням, а в нашій мові перейшло воно при витворюванні іменників жіночого роду на »ка« Пр. гаївка, русалка й і. iruh [дух] + sel [pika] + ku) = рчний дух.

2. j. ahū, fem. Lebenskraft (zum V. hav = antreiben, in Bewegung setzen)
j. g. aḥav: ahu = Sein, Dasein, Leben (vom leiblichen und geistlichen)

j. g. p. ah — V(erbum) = sein, existieren 2) Anlass sein, geben zu —
j. g. Ahura, p. a^h ura^h mazdah = der höchste Geist
ahūriš = göttlich

Ці староір. слова обяснювалиби назви »агівка« і »ягівка«

Слово »гаїлка« віднісби я спеціально до перського ahura, ahūriš.
Бог, божий, божеський, — як поклін Богові, як пісню божеську; —
зазначаючи, що в староіранщині не було »l«, а лиш »r«, що прощу
і пізніше, при подрібнім поясненню гаїлок, тямити.

3. j. hahya = fruge, Feldfrucht, Getreide
до назви »гаїлка«, як утіха зі сподіваних жнив, що заповідаються
з весною.

Згадати належить про єврейське імя Бога: Jahwe, J'hōvāh יהוה,
котрого поняття та звук імени міг уділитися українському народові
пізніше, від юдаїзму Хозар;

та турецьке جہ = jāhū = Gott! O, Gott!

Повищі пояснення значіння, змісту, назв гаїлок набирають сили
й рівности ще й через те, що зовсім аналогічні слова як наведені ста-
роіранські знаходяться в мові арабській. Араби були сусідами Персів як
з півострова арабського, так і зі Сирії мали з ними зносини сусідські й
росправи военні, та вплинули своєю культурою й мовою на Персів¹.
Мандрівні іранські племена, що дісталися до Європи, могли бути в части
з'арабізовані².

Арабське: حی = hajj³ = lebendig, lebend; substantiv. Gott

حیات = hajjat = Leben.

قوة = hajl = Macht, Kraft.

إله = ilah = Gott, Gottheit إلهی = ilahij = Göttlich

الله = allah = Gott إله = ila' = Anregung.

В композиції: hajj — ilah = живий Бог, Бог.
hajl ilah, hajl ilahij = сила Божа.
hajj — ila' = від Бога спонука —

¹ Про старинні взаємини Арабів з Персами відсилю до розвідки: Die altara-
bische Mondreligion von Ditlef Nielsen 1904.

² Арабських слів та назв є в українській мові більше (що викажу при
іншій нагоді).

³ В одній українській колядці (власної записки) сказано:

»А в тім наметі золоте крісло

»А в тім кріселци »гайний« пан сидить«.

»Гайний пан сидить — сам Антонуньо« —

(Тут »гайний пан« у значінню півбога з грецького ἡρώς)

комбінація ся дуже надається до назв: гаїлка, гаївка,
а до назви »галагівка: hail-ila', hajl-allah.

Мимоволі насуваєть думка, чи гаїлки — коли їх назва арабська — не є останками якогось культу арабського. На мою думку тут оказався йно вплив мови арабської на перську, а) доказую це тим, що дальші подрібні пояснення гаїлок виказують в основі гаїлок лише староіранщину.

Так отже »гаїлка« значить: Пісня Богові; пісня побіди, — пісня життєвої охоти, сили, енергії, надії. Чи є такий авторитет, який мігби народові її заперечити, її так легко викорінити? Заказана на яві, буде бреніти в живім серці, в живій душі народу, хочби як затаєна, — вічно, як чудова традиція безсмертності!

* * *

В збірнику »Гаївок« Володимира Гнатюка, мабуть найповнішого з усіх збірників, у „Матеріялах до української етнології“ (том XII) виданих Товариством ім. Т. Шевченка 1909 р., замітні ось ті гаїлки своїм містичним змістом та іменами своїх містичних фігур. —

Ч. I. під заголовком »просо«. Гаїлка співає про журбу рільників-сівачів, що плід їх праці, засіяну »просом« ниву, якісь невідомі супостати наважилися знищити, столочити кіньми. Протестують рільники рішучою поставою, хоч у чемній формі немов числячися з противником, з якоюсь поважною силою.

А ми коні злапаєм, злапаєм,
Ой шовковим неводом, неводом!

Противник теж бачить силу перед собою, пропонує викуп коней за сто срібних, а коли рільники заявляють, що й за тисячі, тисячі не дадуться перекупити, дає у викуп дівчину, яку рільники приймають:

А ми просо сіяли, сіяли	Ой як же ви вдопчете?
Ой Див, Ладо сіяли, сіяли.	А ми коні випустим.
А ми просо видопчем, видопчем,	А ми коні злапаєм.
Ой Див Ладо, видопчем, видопчем,	Ой чим же вам лапати?
	Ой шовковим неводом.

А ми коні викупим. — А за що вам викупляти?
А ми дамо сто срібних. — Не возьмемо й тисячі
А ми дамо дівчину. — А дівчину возьмемо
Ой див, Ладо, возьмемо. —

Рефрен, »Див, Ладо«, повторяється за кожною стрічкою: зі сторони рільників неначе яка оборона, на котру вповають; зі сторони напасників зразу буцім іронічно й насмішливо, а при кінці з пошаною. Рішуча постава та самодовіря рільників як раз на тих містичних іменах опирається, бо ті імена проявляють їм могутню силу й охорону, тая сила дає їм побіду й тріумф.

Сила, що топче, толочить людську працю, це зима; викуп, що дає покорений супостат, це гожа й красна як молода дівчина, весна. Хтож та сила, що стоїть за народом?

В Altiranisches Wörterbuch v. Chr. Bartholomae стор. 660 стоїть таке:
»j. g. daēva, m.; j. dēvī, fem. im gAw. Bezeichnung für die Gottheiten der vor Zoroāstra geltenden Religion. Als... der neue Glaube allgemein angenommen war, ist die eigentliche Bedeutung von Daēva verblasst, aus den „falschen Göttern“, den „Götzen“, sind Dämonen, Unholde und Teufel geworden.«

ai. devá — m. Gott; devī f. Göttin. mp. (Pū.) np. dēv.¹ Отсе значить »Див«.

Що значить Лад? — Це атрибут Дива.

1) j. g. p. rād — V. »(sich) bereit machen, bereiten 2) sich bereitstellen, praestoesse.

g. rādah, n. Sichbereitstellen-halten, Bereitwilligkeit (in religiöser Hinsicht).«

Це українське: ладити, ладнати, поладнати, ладитися;

»!« староіранщина не знає, лиш »г«, яке заступає »!«

2) g. rāda, j. rāda, — Führsorger — кельтослов., »gaditi«; українське: радити, зарадити; щось поладнати, дати чомусь обладу.

g. rādah, Adjectiv - der Verfügung (darüber) hat.

ai. rādhas-n. Gelingen, Wohltat.

»Див-Лад« — Gott der bereitwillige Fürsorger; Gott, der die Verfügung (darüber) hat; Боже Провидіння; Бог, котрий цьому обладу дасть, котрий це до ладу доведе; — цьому раду дасть, чим рільник журиться.

Що-до »проса«, яким зажурилися господарі — чи не буде воно

з іранської вітчизни. Впрочім новоперське = ber-z, буквально: pr-z значить насіння (Samen).

Подібного змісту як гаїлка Див-Лад («проса») є і ч. 2. А. В ній рільники тішаються, що поле виоруть та пшеницю засіють. Ролю »Дива — Лада« грає тут »Галилей«. Він їм уся надія: в орці, в сійбі допоможе і в боротьбі з противником дасть тріумф побіди — »панну«

А ми поле виорем-виорем

А ми стадо заженем-заженем

Галилейом виорем-виорем.

Галилейом заженем-заженем

Ми пшеницю засієм-з. з.

А ми стадо займемо-займемо,

Галилейом-з.

Г. з. з.

А ми стадо викупим-в.

Г. в. в.

Червоного не стане-не стане,

Нам ся панна зістане-зістане.

Слово Галилей пояснивби я тим самим способом, що й попереднє слова »гаїлка« й »галагілка«, арабськими

словами = hajl-ilah = Могутність-Бог

 = hajl ilahij = Сила Божа

В гаїлці 2. Б., де по кожній стрічці повторяють: »ой-лед-ледом« — »засієм, виорем« — ітд. слово »Лед« стоїть замість »Лад« —

g. rāda, Führsorger („r“ = „l“, „l“)

g. rādah Ad: »der die Verfügung darüber hat« —

як прикметник »Дива«, котрого імя поминено.

Дуже інтересна гаївка ч. 3. під загол. »Мости«

Оспівується в ній боротьбу двох сил: одна сила якоїсь фаланги войовників іде за здобутком, наступаючи явно й голосно, та з якимсь криком роспуки зазначаючи конечність боротьби та свою неуступність, доки своєї правди не дібеться; — друга сторона не пускає, переконуючи наступаючих, що як розпочнуть боротьбу — »мости поломлять«. За поло-

¹ В Слов'ї о пльку Игорев'ї »Дивъ кличеть врѣху древа« — вже як демон нещастя.

мання мостів жертвують борці їх на праву, або викуп: гроші та різні дари, а коли це все не помагає, заявляють, що силою візьмуть собі »дівоньку хотьби найскрутнійшу«. Цікава дуже в тій гаїлці апострофа, якою гаїлка зачинається і яку що кілька стрічок поновлює сторона наступаюча. Гомонить вона як боевий клич при кождім поновлюванім наступі.

Пустіте нас, пустіте нас до гір воювати!
Не впустимо, не впустимо, — мости полоमितе.
Хоть ми мости поломимо, ой то ми вам заплаtimo,
Самими талярами.
Не хочемо, не хочемо вашої заплати.
Не впустимо, не впустимо до гір воювати.
Пустіте нас, пустіте нас до гір воювати!
Не впустимо, не впустимо мости полоमितе —
Хоть ми мости псломимо
Ой то ми вам заплаtimo
і т. д.

На кінци: Хоть ми мости поломимо
Собі дівоньку возьмемо
Хотьби найскрутнійшу.

Другий, -варіант:

Пустіте нас, пустіте нас до горської землі!
Не впустимо, не впустимо, полоमितе мости.
Заплаtimo, заплаtimo золотим зернятком
Не хочемо, не хочемо золотого зернятка
Пустіте нас, пустіте нас до горської землі!
Не впустимо, не вп. полоमितе мости —
і т. д.

На мою думку, в словах »до гір« — »до горської землі« не міститься поняття гори на землі, але фігуральне зображення висот небесних, небозводу, на котрім перебуває сонце, яке хочуть »войовники« для землі здобути. »Поломання мостів« через боротьбу — значилоби зірвання взаємин між людьми а небом через зухвальство задуманої боротьби з небом.

Чиж не буде в згаданій апострофі свідома гра слів:
українська »гора« і перський Ahura (a^hura^h-mazdah) = der höchste Geist — ? Також однозвучні зі словами »до гір«, на горську землю« будуть слова староіранські: j. g. hvar-n. = Sonne, Sonnenlicht
j. hvar- - xšaēta, n. Sonne, auch als Gottheit. np. [xoršēd.
j. x'arənap-n. = np. zurrah = Glanz, Herrlichkeit

Majestät, — auch als Gottheit.

Ціла завзята боротьба набирає в такім розумінню ваги й оправдання! Добуток бою, дівчина, це дар сонця — весна.

Одна з найпопулярніших, найбільш улюблених гаїлок це Білодан, Білоданчик, — у різних чудових варіантах.

Ой ти, ой ти, Білодайчику,
Поплинь, поплинь по Дунайчику;

Розчеши косу росу
І чорненькі брівці
Воźмиси за підбочки
Шукай си товаришки;
Вибирай си першу
З калинового цвіту;
Вибирай си другу
З калинового луґу;
Вибирай си третю,
Що найбільше вперту.

Ой мій милий молоденчик
Поплинь, поплинь по Дунайчик;
Та розчеши косу росу
Та вмий же си біле личко
Та впирежи колен пояс
Та вбуй же си черевички,
Шукай собі товаришки!

В однім із варіантів (ч. 8. В), імя »Білодан« придане до »Див« (»ой Див, Див Білодан!«) і це найвиразніше освічує нас, що »Білодан« епітетом для »Дива« в розумінню »Бога«. Прошу переглянути пояснення до гаїлки ч. 1. j. g. dāva - m. Gott, Gottheit

ai. devá - m. Gott, devi f. Göttin. mp. (Pū.) np. dēv.

Змодифікувавби я йно поняття »Див-Білодан«, розуміючи його не як »Бог-Білодан«, але як »божий Білодан«. У всіх гаїлках про Білодана, виступає він подібно як грецький *ηeros* — півбог-лицар. Особливий любимець дівчат, що всі й на всякий лад до нього залицяються. Прегарний, чудовий, могутний і справний, керманич у плавбі по Дунайчику. Молодечий, лицарський, у повній збруї, ясний, блискучий, з ясным поглядом, милий, пожаданий, повелитель і могутний, а добрий як батько. Чистий Аполлон — і як той у грецькій мітології бог сонця, так він в іранській идеології — архангел від сонця та ідеал краси, бо так все це виходить зі староіранського пояснення імени Білодан у всіх його варіантах.

1. »Ой, Іване, Білодане!«	} »Поплинь, поплинь, по Дунайчику!«
2. »Білоданчик, Білоданчику!«	
3. »Ти зайчику, Білобранчику!«	
4. »Ой Данчику, Білоданчику!«	
5. »Ти Танчику, Білобранчику!«	
6. »Ой ти, ой ти, Білодайчику!«	
7. »Ой мій милий, Білодарчику!«	

У всіх цих варіантах імя Білодан має першу половину слова спільну, — друга половина виражує все іншу прикмету. Зміни Дана, Данчика, на »Танчик, Дарчик, Дайчик, Бранчик« — не є несвідомими перекрученнями слова, ані достроєнням його до риму пісеньки; кождий варіант має свою ідею. Звертають увагу при варіантах 1 і 3 окремі епітети »Іване« і »зайчику«. Імя Іван не єсть тут припадковим »іменем власним«, але має виразне значіння, взяте зі староіранщини:

j. yvan, — yavan —: yūn, — m. = Jüngling, besonders junger Held; Held. Це саме слово вжите в гаїлці ч. 10 Б. про воротаря, що прошу поглянути понйше. Впрочім популярність імени Іван у українського народу з певністю вяжеться зі значінням цього імени понятим у староіранщині (єсть таких імен більше!) Фраза »зайчику Білобранчику« має теж глибше значіння через слівце »зайчик«, яке, колиб узяти в звичайнім розумінню (звіринки!), то вийшлаби нісенітниця. Є окрема гаїлка під іменем »зайчик« і даю до неї понище ширше пояснення; тут зазначу, що в староіранщині: j. zaēnau, Adject. = reg, eifrig; жвавий, свіжий j. zayah, Adj. = bewaffnēt; j. zaya, -m. »Ausrüstungsgegenstand;« insbesondere der Kriegerswaffe (zum Angriff.) — і ці слова як раз підходять як епітети для Білоданчика, чи Білобранчика, як це й окажется дальше.

Перша половина слова Білодан, це широко-українське «білий» (-hell, ясний) у фразах: білий день, der helle Tag; білий світ — die helle Welt; Білозор — der Hellblickende; білий цар — glanzvoller Herrscher. Друга половина — в кожному варіанті інша з поособливим значінням, яке висвітлює староіранська етимологія ось як:

1) Дан, Данчик, Танчик

a) j. dang - V. Praes. ^vdanjasa — Iterat. — ^vdanjaya

1) ziehen; 2) lenken: den Wagen, das Bot, u. s. w. vom Fahrer
Додати би що: j. ~~da~~ra Adj.-kundig, geschickt (r = l)

j. ~~da~~hah - n. Geschicklichkeit, однозвучністю покриваються з повищим dang - V. і тим самим міняються ідеями в нашій умі. Отже: »Данчик, Танчик«, це — зручний, справний керманіч (пловець по Дунайчику).

b) — p. dan - V. Praes. ^vdāna — »kennen« 2) insbes. mit paiti — anerkennen
willkommen heissen

Данчик: »Знакомий, милий, пожаданий«¹

c) — j. taxma Adj. fortis, tapfer (von Göttern und Menschen) np. tahm — stark; superlativ. tančisja »der energischste, der heldenhafteste.« »Танчику« — великий лицярю!» Цей послідний епітет подібнозвучний зі словом: j. ^vdanvan - n.

= Bogen, лук — та нагадує лицаря, як лучника-стрільця.

2) Біло-
бранчик:

j.-braz - V. strahlen, glänzen; ai. bhrajāte; польське »brzask«. Думаю, що тут замість правильного словотвору: »білобразчик« зложено »білобранчик« для того, щоб не було неясности думки, бо білобразчик булоби в значінню: »біл-образ« (Bild)

Бранчик, це: »Ясний-блискучий«

3) Біло-
дарчик:

g. j. dares - V. erblicken, zu Gesicht bekommen, erschauen.

Praese. - darəs —; Partic. Perf. Pass. darəšta; Infinitiv. darštoiš —
»Ясно поглядаючий, яснозорий« — »Білозор«. (:Ясне око-сонця)

4) Біло-

тарчик (Варіант поданий, як записка Як. Головацького в Словари Євг. Желехівського):

A. — j. g. p. pitār; j. g. ptar, patar; g. tar — Vater

»Ясний батеньку!«

B. atar, m. Feuer; Star-Stern

»Ясний огню«, »Ясна зоре«

Крім цих імен з їх особливими значіннями, в староперщині бували суффікси слів, що надавали словам особливого значіння. І так у середноперській мові (mittelpersisch)

¹ Зовсім аналогічне з фразою пісні: »Данаж, моя, дана« = мила, (дівчина) яку цілими днями співають пастухи, повторюючи так часто ці слова; або »ой та рада, рада дана і т. д. (r = l, t).

суффікс *dār-yār*, ще давніше *dāra*, означував: »цей, що держить«; суффікс *tār, ītār*, творив т. зв. *Nomina agentis*. Оба ці суффікси можнаби віднести до імен Білодарчик і Білотарчик. Тоді »Білодарчик« рівнявсяби значінням з Білоданчиком-керманичем, візником.

5) »Біло-
Дайчик«

j. *daiṣhy-patay*, m. Herr, Gebieter eines Landes, Landesherr, von Göttern: b) von *Mītra*, ad p. *mitra* (Air. Wb.: »Eine arische Götterfigur, ursprünglich eine Sonnengottheit, dessen Kult sich (alsdann) bis weit ins Abenland

hinüber verbreitet hat., Pū. *mīhr*. np. *mīhr* - Sonne 2) Liebe. ai. *mīhr*

Freund. У фразі *daiṣhy-patay* друга частина (*patay*-Herr, Gebieter) може бути недомовленою. »Білодай(нь)чику«, означувало: »Світлий паноньку-володітелю«, у відношенню до Бога світла¹.

Але малаб значіння сама перша частина слова *daiṣhy*-(*patay*) і в сполучі: »Білодайньчику« значилаби: білий світоньку = o, helle Welt!

»Поплинь, поплинь по Дунайчику!« — Дунайчик, хоч пещено кликаний, — це образ могутних, ще й розіграних хвиль весняних, — того живла, яке хто будь не опанує, хиба герой-півбог, що володіє божою силою. Тому-то »білодан« означає свідомого й справного пловця-керманіча.

Староіранське j. *dānav*-f. = Fluss, Strom (»ein aus der Tiefe der Erde herströmender Fluss). Це наш містичний із народних пісень, могутий Дунай, випливаючий з глибини землі, уособлення живлової сили животворної води, яку український нарід з такою пошаною й любов'ю згадує!

Але є й інше слово, яке, покривається звуково з іменем Дунаю, — це перське: *daṣh, daṣh, daiṣhav* = Landgebiet, Landschaft, Land. Плавба

Білоданчика по Дунайчику може зображувати раз — його плавбу по буйній живловій весняній струї; другий раз — весняні соняшні струї світляні, пливучі по широкій Україні, які він сам розсилає, коли він архангел сонця.

Ой Іване Білодане,	»Насунь собі, Білодане,
Білоданчику, Білоданчику,	»Черевиченьки, черевиченьки,
Ой, попливи, Білодане,	»Іми себе, Білодане
По Дунайчику.	»За підбоченьки, за підбоченьки,
Пригладь собі, Білодане	»Шукай собі, Білодане
Головиченьку, головиченьку,	Посестриченьки, посестриченьки.
Умий собі, Білодане,	
Біле личенько, біле личенько.	

¹ Інтересне, що слово перське = *mīhr* = Sonne; Liebe — ai. *mīhr* =

Freund находиться в історичних українських та інших славянських іменах, як: Володимир, Яромір, Казімір і і. Володимир слово зложене з *walid* (A) + *mīhr*, значить: »батько, сонце ясне«. Зрозуміле буде, чому український нарід звав Володимира:

»Князь, батько — сонічко ясне«. Єсть і друге перське слово = *mīr*, знач.

Fürst, Befehlshaber. Володимир 2) = »батько-князь«.

Казімір значить: Князь суддя. Яромір значить: Князь приятель.

»Розчеши си косу росу і чорненької брівця
»Возьми ся за підбочки, шукай си товаришки.
»Вибирай си першу з калинового цвіту,
Вибирай си другу з калинового лугу,
Вибирай си третю, що найбільше вперту.

Ще раз кажу: це чистий Аполлон-світлоносець, ідеал краси й молодечої сили! Як же не мають дівчата до нього залицятися й примилюватися? —

Одна з найкращих гаїлок, найбільше поетична та найбільше мельодійна, наскрізь містична — це «Воротар». (ч. 10 збірка, А — М). У всіх 12 поданих у збірці варіантах, у словах і мельодії, дзвенить подібна пісня, гремить тріумфальний похід. Це не йдуть здобувати, але йде князь витязь, якого всюди вітають. Увесь нарід кличе: «Воротарі, воротарі, отвори ворота!» — на прийняття витязя, що везе на втіху народові найкращі дари. Окличники величають його крілем, гетьманом, князем-витязем. Він-то їде сивими волятоньками, везе ярії пчолятонька, золотее зернятонько, найкраще дитятонько, що на золотім кріслі в сріблі та золоті, в яснім блеску та славі сидить, біленьке яєчко — символ нового життя, червоне яблучко — сподіваний овоч молоді весни, — в руках держить. Чудовий образ новонародженого сонця й весняного руху й життя!

У всіх варіантах цієї гаїлки два моменти потягають нас: дари весняні, передовсім чудове весняне сонце — і всенародний тріумф того, хто їх везе. Хто він цей тріумфатор і витязь, — його не називають повним іменем, але він це єсть, що вернув народів сонце й обновив життя; він тою могутньою, непереможною силою, що орудує природою. На здогад, хто він, — наводить гра слів у неустанному покликові: «воротарю, воротарю, отвори воротонька». В одній пісні (М) сказано: «Гей, вородай волає, вородай волає! — немов він — воротар — грає тут головну роль. І на це вказує однозвучне з «воротарем» староіранське слово:

j. *vərəθra*, -n. = *siegreicher Angriff, Sieg*.

j. *Vərəθra*, -n. *Wehrhaftigkeit, Sieg*; 2) *Gott des Sieges, nāml*,

mīθrō — *Sonnengottheit*.

ai. — староіндійський «*Indra Vrtrahan*» (*Bahram*)
= *Genius des Sieges*.

Чиж не відповідалоби це пояснення отсій чудовій гаїлці:

Гей, вородай волає, вородай волає!
Гей, на когож він волає, на кого волає!
Гей на князя витязя, на князя витязя.
Гей нимаж его дома, нимаж его дома.
Гей деж він поїхав, деж він поїхав?
Гей я в доли поволи, я в доли поволи.
Гей колиж він приїде, колиж він приїде?
Гей в неділю ранейко, в неділю ранейко,
Гей як зійде сонійко, як зійде сонійко!

Ось він князь-витязь: сходяче сонійко, — геній побіди життя над мертвотою, ясне божество природи! —

У варіанті «Воротаря» ч. А., дружина князя, що вступила у «воротонька» з дарунками, запитана: «якогож ви пана?» — відповіла: «ми пана Цитнарського, їдем до Боярського». Згадані імена не є без значіння. Я пробував би ось-як їх пояснити:

a) g. *kaēt*-V. Praes. *čit* — «*bedachtsam* — *bedacht sein*.
g. *čičitav* —: *čičw* — *Adject. bedachtsam, sorglich*.

або — радше — походить від j. g. p. gan-V. »schlagen, treffen, verletzen«
2) im militärischen Sinn: besiegen. Praes. jan -, γη -, jaγη - Passiv. janya-
Infinitiv. jaidyāi, jaiti. Absolutivum jatəm.

Це, точнісінько, українське »жати«, »жнець«. Навіть форма четвертого відмінка іранського »женка«, подібна до такогож українського: »женця«.

j. jana, Adj. »schlagend«; jaini, tötend.

»Женко:« той »гордий«, (або »вродливий«), лицар, уособлення побідного часу, — який тепер настає...«

»Крілевиця« маю за epitheton до Йвана. (Коли се не augmentativum від кріль [король] подібно як »хлопця«-здоровий, сильний хлописко, від хлоп, [мушина]), то пояснив би я це слово від j. g. xgrā, Adj. »blutig; grausam, grausig. в значінню: »суворий,-неподатливий,-неуступний.«

* * *

Дуже неясною, незрозумілою для самого народу, хоч розповсюдженою й улюбленою єсть гаїлка Кострубонько, Костриб (після моєї думки повинно бути »Кострубон« — гл. н.) В забаві дівчина жалується, що Кострубонько її покинув, винув себе, що не вмiла, чи не хотiла, вдержати його при собі тай він iншу собі знайшов; тишиться злорадно, що він помер та що його поховали. Iншим разом просить його щоби вернувся та станув із нею до шлюбу; тишиться, що померла йому жiнка й він певно подружиться з нею — першою любкою. Всi піснi тої гаїлки якiсь повнi iронiї (навіть мелодiї тiй iронiї вiдповiдають). Залицiння дiвчат до Кострубонька якiсь нещирi, насмiшливi. Так i чується, що то хтось нелюбий. Зовсiм противно як Бiлодан. Один лише варiянт(ж.), по моїй думцi, найцiннiйший, — дає вираз щирого жалю й туги за Кострубоньком:

»На горі росте чіча,	»Ой вернися Кострубонька,
»Нема мого Маркевича.	»Стану з тобов до шлюбонька,
»Нема, нема тай не буде,	»Бо з тобою лиш ми жити,
»Він за мене не забуде	»Або тяжко, вiчно, тужити.

Деякі дослідники етнографи пояснюють гаїлку »Кострубонько«, як памятку давної містерії похорону сонця при кінці осені, коли воно немов загибає від зближаючоїся зими. Весняна містерія малаби бути присвяченою воскресенню загибшого в зимі сонця. Пояснення це дуже правдоподібне й за ним стоять етимологічні розсліди староіранські — слова »Кострубонько«. Ось як вони виглядають:

j. Kastra, n. Spaten (»a« носовий звук) ai. khanitra, n. Schaufel.

j. g. guzra, Adjectio. »Verborgen, geheim

(zum V. gaoz-verderben, verstecken),

j. bānav, m. Lichtstrahl, Strahl. ai. bhānav.

j. bāma-m. Licht, Glanz. np. bām. Morgenfrühlicht« ossetinisch bōn »Tag«.

Після цього, прим. guzra bōn (bām) значилоби »схоронений день«. Однакж на iнший спiсiб пояснення напроваджує iм'я »Маркевич-а« фiгуруючого попри »Кострубонька« в тiй самiй гаїлцi (вар. Ж.), бо староіранське слово, j. mahrka, m.; g. mahraka, m.

np. marg = Tod, Verderben.

ai. marka, Name eines Dämons.

Чи не буде Mahrka, »Маркевич« Демоном, ворогом сонця, котрого животворне сонце перемагає? Переможеного ховають і тишаться з його погибелі. Ясний день соняшний, досвітна зоря »bām« (bōn) = Morgenfrühlicht стає демонові ночі гробокопателем, лопатою погребальною — »kastra«. Таке пояснення має основу ще ось у чім: в Altiranisches Wör-

terbuch v. Chr. Bartholomae під словом »mahrkuša« слідує: j. »mahrkuša«, Eigenname eines Daëvischen Wesens, (nach Dēnkart) Zauberers. Wenn 300 Jahre vom Millenium des Uχšyat ərəta (E. Name eines der drei ersten

Söhne Zaratuštras) vergangen sind, wird der Zauberer Mahrkuša durch Schnee und Kälte in drei Jahren fast die ganze Menschheit vernichten. Dann soll Yima's (-sagenhafter iranischer König)-var (-Schloss, Burg) geöffnet und so die Erde neu bevölkert werden. Yima führt eine tausendjährige, glückliche, von Hitze und Kälte, Krankheit und Tod verschonnte Herrschaft«. (Altir. Wb. S. 1147).

За великою правдоподібністю повищого здогаду про ролю »Маркевича« в містерії гаїлковій, промовляє дуже популярна в українській демонологічній традиції стаття »Марка проклятого« зі своїм прототипом »mahrkuša«. —

Гаїлку »Зельман« багато етнографів лучить із іменем жида Зельмана, арендаря Церквей християнських за часів панщини, хоч зовсім хибно, бо як усі »гаїлки«, — сягає й ця часів передхристиянських; до того цю гаїлку співають також на Мазурах і в Моравії, де не було панщини в такім виді, як над українським народом. Іншого пояснення тої гаїлки мабуть нема, окрім здогаду Ом. Партицького, що імя Зельман може бути — індійського »Бога живителя« Соми.

Стоячи на тій основі, що в українського народа є сліди впливу мови й культури племен іранських, які були на українській землі кілька століть перед Христом, завважую ось що:

Іранці, передовсім Перси, були племенами хліборобськими звязаними з природою, для якої оказували великий релігійний культ. Як пишуть їх святі книги, святкували вони чотирикратно в році, в честь чотирох пір року — празники, кожний по пять днів. З дуже великим захватом святкували вони свята весняні й свята літа та жнив. Під іменем »maīduōi-zarəmaua,« — Méжовесні (maīduya, Adj. - medius (zeitlich) як adverbium: in der Mitte von — mittem in — † j. zarəmaya, zarmaya, — m. Frühling)-признавали вони божество першої пори року та святкували свій весняний празник. Пізніше вони цей празник присвячували памяті сотворення неба.

Староір. слова j. zarmaya, — m. Frühling; j. zaramaya Adj. vernus Pū. gazarman, NA. zaram. —

Це слова, що покриваються звуково зі словом »Зельман«, памятаючи що в староіранщині не було »л«, лиш »г«.

Є також слово староір. g. zara, - m. »Streben«, »Ziel«, подібного значіння, що грецьке *ζηλος, ό* = ревність, старання, гін, захват; 2) об'єкт захвату, подиву; світлий блиск, щастя; а грецьке *τό ζήλομα* в числі багатьох значить: об'єкт подиву, щастя, ціль заходів і старання. Ці слова грецької мови, які походять від такогж коріння, що й українська, з'ображують ту живу струю, яка проявлюється також, як творчий гін весни. Ось чому оклик: »їде — їде Зельман« такий популярний і розбуджує радість народу. (Як-раз поклик, що їде Зельман жид-гнобитель, не збудивби радості народньої, а хіба сум і тревогу.)

В багатьох сторонах замість слів »їде — їде Зельман« співають:

»Панагабуг Зельман«, »Панагадбуг З.«, »Паманабуг З.«. Ці слова пояснює дехто з етнографів, як польську перекручену фразу »Pomagaj Bóg Zelman«. Я протививсьби тому поясненню, хочби для того, що надто тісно жиє український нарід з польським, щоби тої фрази не розумів і мусів її перекрутити на нісенітницю. Натомісць маю її за фразу

староіранську — і зовсім не перекручену. Є вона композицією кількох слів, іменно:

j. *bānav* — m. *Strahl, Lichtstrahl*; j. *bānavant*, Adj. (statt. »*bānu-vant*«) = *strahlgebend, glänzend*; j. *bāmanīoa*, Adj. *glanzvoll, herrlich* —

+ j. g. p. *gam* — v. *kommen, herhinkommen, sich einstellen*; von *Geschehnissen, Zuständen und Zeiten*, — oder *Personen*.

Praes. *jam* —: gm. — *gəm* —, ga

або + j. k. *kan-v*. »*Verla'gen tragen nach* —. *gern haben, lieben* Part. Perfecti Passivi kata

+ *būg*, (j. g.) fem. *Lösung, Rettung*.

1) »*banav-ga-būg zaramaya*«

Der *Lichtstrahl kommt (und) die Rettung: der Frühling*

»ясна йде, спасенна, — весна«.

2) У другій композиції:

»*banav-kat-(a)-būg zaramaya*« (*zaram*); »*banavant-būg-Z*«.

»Die glänzende liebe, Rettung — der Frühling«

»ясна, люба (бажана), спасенна — весна«.

3) В іншій композиції:

bamana-būg zaramaya (razarman)«

Glanzvolle Rettung — der Frühling: »ясна, спасенна весна«

4) Окремий іще варіант »*Панадгабуг Зельман*«

покривавсяби з фразою: »*bānavant-ga-būg Z*«. Як під 1.).

Співи про рідню Зельмана можуть бути наслідком перепутання гайлки зі споминами про Зельмана жида або виразом буйности, загальности весняних сил. Єсть в староіранській релігії й друге ім'я рівно-

звучне зі Зельманом, а це: *zaurwan, zarmān* »*der Dämon des Alters, eine grausame Personifikation des Hinschwindens und Verfallens*«. Мірби поклик: йде Зельман (цебто: від'їжджає вже) відноситися до цього Демона старости й загибелі *Zarmān-a*, що так дався в знаки народові у виді все зможуючої, життя здавлюючої зими (перська: *Zemaka*); хоч кінцеві звороти гайлок »Зельман«, приймаючі його з родиною по великих торгах на grunt, чи на хліб, булиби неоправдані.

Єсть іще дві гайлки, на вид мало замітні, які однак уважаю вповні містичними. Це гайлки »жук«і »зайчик«.

Дійсно дивно це виглядає, чому до гайлок що мають релігійну основу впроваджено такі дві нікчемні звіринки, як жук та заяць. Жук сам по собі дуже ладний хрущик, як впрочім вся твар Божа. Одначе поетичного виду не має, тим більше, що вилягається в гною худоби. Але якраз у цьому його походженні його й виріжнення. Український нарід, як хліборобський, надзвичайно цінить і любить рогату худобу. Перський нарід майже боготворив худобу. Первень бугай в мітології перській, це півбог, що має душу¹. Екскременти рогатої худоби уважали Перси за велику святість, яку особливо шановано, як про це свідчать книги Авеста. Вже з огляду на це й жучок мірби бути в якійсь почесті й у нас, через традиційну, мабуть від Іранців переняту, почесність для рогатої худоби. Але я думаю, що жук має в гайлках виразно означене

¹ Der Ochse *Hadhayash* — *Hadhayaosh* (чит. гадгайаш, гадгайош), »immer rein« von dessen Fett, mit dem weissen Homsaft vermischt, das Ambrosia bei der Auferstehung bereitet wird. (A. W. Williams Jackson, *Die iran. Religion* s. 5675.), звертаю увагу на популярне українське слово: гайдэй, гуцульське гайдай, гайдар, — значить на стух рогатої худоби.

значіння містичне. »Жук« — Scarabeus був у Єгиптян символом сонця й вічного відродження, воскресення. Культ його був повсенародним у Єгиптян. В кожду мумію на місце (замість) серця вкладано завиненого в папірус жука. Також з'ображувано його з каміння або випалюваної глини й уживано повсюди як амулету¹. Від Єгиптян через зношення їх із Персами (XXVII королівська династія від р. 527 перед Хр. через 121 літ, та XXXI династія від р. 340 перед Хр. через 8 літ — були перські) перейшов мабуть цей культ до Азії, а відтак з іншими ідеями релігійними від племен іранських міг прийнятися і в українського народу. Не виключене також, що тісніші взаємини Персів з Єгиптянами були ранші.

Впрочім арабське: شوكت = šuket, šewket, знач. міць, краса;

— а بآ = zükja значить сонце

[Прошу прочитати собі замітку про арабщину в українській мові подану при поясненні назви »гаїлка«]

»А в нашого жученька

»Золотая рученька,

»Грай, жуче, грай!

»На жукови жупан ясний

»І сам жучок барзо красний

»Грай, жуче, грай!

»Ой, грай жуче, грай небоже,

»Най ти Господь допоможе,

»Грай, жуче, грай!

»А ми того рік чекали'

»Жебисьмося дочекали

»Грай, жуче, грай!«

На мою думку ці слова оспівують гру соняшного проміння. В часі забави дівчата по-дві ловляться за руки й стають пара при парі, а по руках їх перелазить маленька дитина, звичайно дівчинка яскраво вбрана (в червоненькій запасочці). Чи не буде це те крайнє дитяточко в сріблі, злоті та ясності, — ідеал всіх гаївок, — з'ображуюче сонце, — якому приспівують: »а в нашого жученька золотая рученька!«

Що до »зайчика«, то чомуж він, як звіринка, мавби бути виріжненим для забави в гаїлках? Вправді миле це звірятко й дуже цікаво виглядає, коли скаче на весну песеред городової з'єлені. Але ми маємо його такого самого, а може й кращого, в зимовій шубі, по снігу! Я бачу й у нім традиційну містику. Вже при Білоданчику я завважав при однім варіанті, що імя »зайчик« це особливий прикметник (»Ой, зайчику Білобранчику!) — Староіранське слово: j. zaēnau Adj. = reg, eifrig жвавий, ерitheton відповідне для Білобранчика, але теж підходяче й для зайчика, що може бути символом життєвої рухливости. Може він і в гаїлку попав як з'ображення жвавости, веселости, рухливости. Цікаве, як уживане часто у варіанті Г. слівце »ой, заенку« зовсім рівнозвучне зі »zaēnau (aē = ai). Але є й другі староіранські слова рівнозвучні з варіантами слова зайчика: »заенку«, »загаенку«, »загайчуку«, а значіння тих слів, хоч кожде є інше, дуже підходяче до думок і містєрій гаїлкових.

І так 1) j. zaya-m ≡ Gerät, Ausrüstungsgegenstand, insbes. der Kriegerwaffe, — це атрибут героя-лицаря й може бути алюзією до витязя весняного (як у »воротаря« або у Білоданчика). У варіанті А. співають: »Поплинь, зайку, по Дунайку!« (Як до Білодана)

— 2) j. zayana Adj. = 1) »winterlich 2) »winterliche Zeit« а »zahya« (g.) Adj. »der dem Verderben preisgegeben wird.«

¹ гл. Źródła historyczne Wschodu: I. Egiptologia. Wł. Zaborski. 1888.

Як жеж надається ідеологія цих слів до гаїлкових містерій! І по моїй думці їх так і вживано в гаїлках; бо-ж гаїлка це пісня тріумфу весни над переможеною зимою; а витязеві дозволені жарти над переможеним, ще й до того такі культурні, чемні, сказатиб — навіть сердечні, яких дозволюють собі розбавлені дівчатка зі »зайчиком«:

Дівчата стають в колесо, а пара в середині танцює; дівчата співають:

Заєнку! за головоньку! (беруться за голову)

Ані тобі, заєнку, ані вискочити,

Ані тобі, заєнку, ані виглянути —

Заєнку! ручки, плечки! (Кладуть руки на груди)

Ані тобі, заєнку, ані вискочити,

Ані тобі, заєнку, ані виглянути.

Заєнку! сінця колінця (беруться за коліно)

Ані тобі, заєнку і т. д.

Заєнку! за пяточкї! (беруться за пяти)

Ані тобі заєнку і т. д.

Заєнку! за підбочки! (беруться за підбоки)

Ані тобі, заєнку і т. д.

Заєнку! обернися!

Кого любиш — обіймися!

j. зауана — winterliche Zeit, зима: — »заєнька«. Вільно весні зі зими пожартувати; а дівчата мусять мати якусь персоніфікацію абстракту, — ось і »заєнко«. А відтак »загаєнко«:

Ой, загаєнку, за головоньку!

Ані тобі, зайчику, ані вискочити,

Ані тобі, зайчику, перескочити:

Проз вишенки проз турецькі

Проз дівчата тиклівецькі [— зі села Теклівки]

Скоком-боком перевернися,

Гребінчиком розчешися,

Зазуй, зазуй, черевички,

Пошукайси молодички.

І весело дівчатам! А тимчасом »zahya« »загаєнко«, значить »цей, що його на погибіль оддають« — der dem Verderben preisgegeben wird...

Ще одно староіндійське слово нагадує »загаєнка«, »загайчика« іменно (ai.) háyaná, m. Jahr; adject. jährlich.

Воно веде на здогад, що гаїлка виражує також привітання нового року.

Деякі фрази варіантів »зайчика« такі поважні та щирі, що годі подумати, щоби вони були лише виразом жартовливої забави та що мусять вони мати глибошу думку. Чи не буде він, (зайчик, загаєнко, заєнко і т. д.), персоніфікацією когось дуже милого, як Білоданчик і лицарського як він, тай приязного для народу; одним словом: Генія весни.

»Зайчику та сивенький голубе »Зайчику, зайчику сивесенький,

»Та дивнесенький соколе! •Голубе, голубе, милесенький.

»Поплинь, зайку, по Дунайку, »Зайчику, зайчику

»Вибирайси дівку з крайку. »Ти мій братчику!

Цеж величання за поважні для звичайної звіринки!

В гаїлці ч. 31 »Верменчуки« звертає увагу слово »верменчук«. Хоч згадана гаїлка записана в Печеніжині, де укр. нарід має нагоду стрічатися з Вірменами-Ормянами, однак їх роль у справі охорони дівочької й парубочької краси, — про що в гаїлці співають, — булаби неоправ-

дана й неясна. Натомісць колиби прийняти, що в основу цього слова ввійшла староіранщина, то значіння булоби виразно символічне тай для гайлки підхоже.

I так: j. vīra, m. = Mann, insbes. der wehrhafte, waffentragende Mann, Kriegsmann.

j. vīraz, m., hier und dort allenthalben gebietend.

ai. viraj, m., пр. gurāz „Herrscher“, über Männer gebietend.

На другу половину слова верменчук відповідалиби ось ті слова:

j. manuš, Eigenname eines alten vorsaglichen Helden.

j. manah, — n. ai. manas; пр. man (т. є. в зложенню) Pū. mēnišn, mēnišnih. = der innere Sinn, Geist;

Streben, Begierde.

j. g. manahya Adj. geistig. Pū. i. mēnūkān „der Geister“

Відсилаю з цею гайквою до »Воротаря-витязя«, під котрого охорону нарид горнеться.

* * *

Цілком майже подібні змістом до повищої гайлки, — гайлки »Пан Городецький і Кременецький«, в яких ці оба лицарі виступають, як охоронці дівочької й парубочької краси. Що це якісь лицарі, або персоніфікації лицарськості, — обяснює крім змісту гайлки й само значіння імен, оснований також на староіранщині:

Імя Городецький находить в староіранщині двояке пояснення:

I. j. hu-rao δay »gutes äusseres Ansehen,

j. hu-rao δa Adj. von gutem äusseren Ansehen,

von schönen Formen (von Göttern und Menschen)

— теперішнє українське, »уродливий, вродливий«

j. hurāδva, Adj. mit schönem Wagenzeug versehen;

чи не буде це в дальшій розвиненню значіння, українське »гордовитий«? Слово це зложене з hu = добрий, гарний + ra δa = віз; hurāδva це лицар, що їде гарним возом, правдоподібно »повозить перед усіми прочими лицарями«; аналогічне до «Білоданчик» = »ясний, а справний візник«.

»Пан Городецький« значить: уродливий лицар, уосіблення краси.

II. j. huruδman = schönes Gewächs.

j. uruδman, Wachsen, Wachstum

»Пан Городецький« — подібно як вище: уосіблення вроди, притім, розуміється, буйности, росту, молодечости й сили, яку навиває весна.

* * *

Можливо що й імя »Кременецький« походить від староіранського g. gərəma Adj. heiss, übertrieben warm; пр.-garm. В тім випадкові з'обра-

жувалоби воно поняття живої, вогнистої сили, може й весняного животного тепла, палкої мужескості героя.

* * *

»Пан Маковський« виступає в гайлці — зовсім у подібній ролі, як Городецький і Кременецький. Імя його обяснює староір. j. maγava, Adj. „unverheiratet; j. maγa Adj. rein. Це прикмети лицарські, хочби згадавши пізніших українських лицарів Козаків Січових, що жили обовязково в безженстві;

крім повищого: р. magav, Adj. = magisch; subst. Magier т. зн. во-
рожбит (перський). Це також підходяча характеристика для містично
особи.

* * *

З гаїлок, що відбивають од других окремим іменем цікава — весела,
жартівлива (ч. 108 зб.) »Журило«

»Ішов Журило з міста,	»А в Журиловім млині
»За ним дівочок двіста.	»Сподобалося міні:
»Ой ти, Журило, пане,	»Мельничка молоденька
»Де твоє восько стане	»Пристає до серденька«.

Що значить »Журило«? — Чейже не той, що журиться, або жу-
рить других, бо цьому противорічить зміст гаїлки. Ця гаїлка була помі-
щена вперше в збірці »Историческія пѣсни т. I. ст. 54. Вол. Антоновича
й Мих. Драгоманова«; отже вони догадувалися в Журилі якоїсь історичної
особи. Може воно й так, а все таки етнографи придають їй гаїлкове
значіння.

Я лише звертаю увагу, що етимольогічно ймення Журило дасться
також вивести зі староіранщини.

j. jīra, Adj. lebhaft, rasch an Verstand.
ai. jīrá, Adj. lebhaft; ağanist. žar, lebhaft.
np. žirak, Adj. schlau.

І таке значіння імени Журило, яке подають староіранські слова
більше підхоже до змісту пісоньки, чи гаїлки, ніж теперішнє українське
журити, чи журитися = jemandem Sorge bereiten, jmden grämen, betrüben;
sich bekümmern.

* * *

Цікаве дуже одно імя, в гаїлці »Заслуженина« (ч. 106 зб.) яка впро-
чим лиш тим іменем інтересна.

»Служив же я в пана Ярмана
»Навчив я ся крам крамувати і т. д.

j. g. p. yar — mah

= »Gottheit der Monate«.

[mah = 1) »Mond«; auch als Gottheit;
2) Monat.

ayara = Gottheit der Tage].

mašhah (näml. ayars) heisst der 12 Monatstag.

І знов з іменем »Ярмана« заблукалася до нас одна думка з дале-
кої старини.

* * *

Гаїлка »Бильце« (ч. 28 зб.), коротенька змістом і формою, але
дає дуже багато до думання.

Дівчата стають у дві громади. Тоді в першій громаді одна з дів-
чат бере патичок так, щоби друга громада не знала, котра дівчина має
його. Перша громада співає:

»Угадайте та вдумайте
»В кого наше бильцє
»Божее деревце.

Друга громада відповідає:

»Ми би раді угадати
»Ми би раді удумати,
»В кого наше бильце
»Божее деревце!

Одна з другої громади вгадує й бильце переходить до другої гро-
мади, а перша вгадує, де воно — і т. д.

Сама назва бильце — «Божее деревце» свідчить, що тут маємо до діла з якоюсь містичною річчу. Також уся суть забави, обмежується лише до укривання й вишукування бильця; поклик до вгадування й удумування — (до поважного думання), свідчить про пієтизм учасників для предмету забави, — «Божого деревця».

Це мені й наводить думку, що в давних Персів був спеціальний релігійний обряд »Barəšnav«, який відбувався в той спосіб, що на жертвеннім столі на подущині, перед найвищим духовником Zaotar складали підвладні духовники вязку містичних, добиралих зі зілля, чи деревець — галузок, які обвивано спеціальним поясом айуа́рəhana («обвивач»), а він жертвував їх божеству. Подущина ця звалась barəziš, по новоперськи вимовляють bališ, що підходить враз із »barəsmān«, назвою містичної

вязки, до слова бильце; тямлючи, що староіранське „r“ заступає „l“. Ai. barhis = Opferstrau.

Сліди тих містерій я бачу в сучаснім українсько-народнім церковнім обряді свячення зілля, якого нарід при нагодах свят весняних, літних та осінних домагається — і мимо свого акцептування посвячень християнської церкви, вживає відтак цього зілля до чарівних підкурювань та як талісманів, зовсім на поганський спосіб. Бачу їх також в українським весільнім вильці («вильцє», «вільцє», «вілечко», «гільце». Прошу порівнати наведені вище технічні слова: bališ — barəsmān, barhis та айуа́рəhana). Це вильцє весільне складається з вязочки містичних прутиків, як калини, барвінку, любистку, рути і і., що прикрашені позліткою, уткнені в коровай, мов у подушину, благословені весільним старостою, обносять дружби, як тріумф весільний. Про цю весільну містерію поговорю іншим разом.

Якеж значіння останків якоїсь містерії з »бильцем — Божим деревцем« — у гаївці? — Годі вгадати. Але, чи не буде це закінченням празнику весняного якимсь актом релігійним в роді давної жертви з деревець і зілля, а відтак розданням билець, як памяток або талісманів між вірний нарід?

* * *

Коли дивно кому буде, що я в так далекій давнині шукав пояснень до українських гаїлок, — я відповім: Ось у тій давнині доказ, як далеко сягає, з якої пропасті й теміні часу світить — і як довго живе людська думка. Тисячі поколінь живе ідеями первісних батьків! І якжеж чудово лучиться ця сердешня пісня народу з воскресною піснею християнської Церкви, з Воскресенням Христа. — І якаж це могутня сімфонія: природи й Церкви!

* * *

Я свідомий, що мені далеко до вичерпання порушеної теми. Дуже жалую, що задля нещасних світових обставин не можу покористуватися для інформації та порівнання ще й іншими працями учених наших і чужих етнографів у цьому самому предметі. Коли вказую на нові дороги для етнографічних студій на українським полі, може я в дечім ошибаюсь, та все таки радби я дати спонуку до студій у цьому самому напрямі, особливо українській молоді, що має запаси молодих сил та здібностей і час до цього.

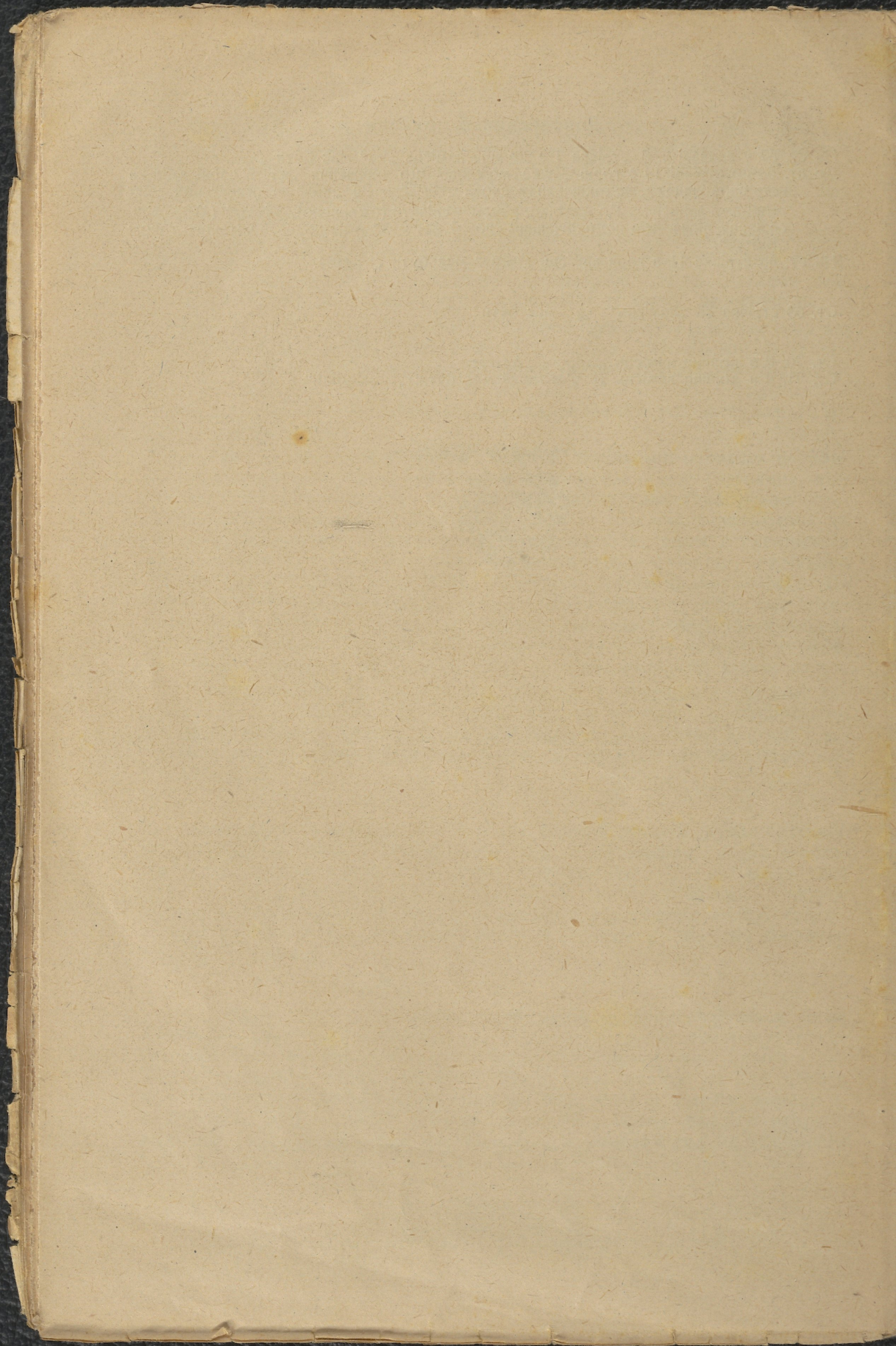
Доповнення й похибки

На ст. 67 у заввазі ч. 3. стрічка 1 з долини замість „ku“ має бути „ky“
До ст. 68 по стрічці 10 з гори: Дуже можливо, що окінчення „ка“ в слові гаїл-ка
єсть скороченням, недокінченням слова „gāḍā“ f. Pū „gas“ = „Lied“ und zwar
religiösen Inhaltes“. До Verb. ai. gayāti — співати (оживлено), gāyatrā (ā) — м. п.
співання, пісня. Або недокінченням слова „gāḍwya“ Adj. gāḍ-isch читаного також
„Kaitya“.
На ст. 68 стрічка 11 з гори замість „fruge“ має бути „fruges“.

Ст. 68 стрічка 25 „замість“ з має бути з

Ст. 70, 8 з долини замість „Ad.“ — „Adject.“
Ст. 71, 4 з долини замість „j x'arənar“ має бути: „j. xarənah“

R. Smetański

1. X. 68.

-1021

10. 21